

Β Ι Β Λ Ι Ο

Πλινίου του Πρεσβυτέρου

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ.
35ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ «ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ».Μετάφραση από τα λατινικά: Τάσος Ρούσσος - Άλέκος Βλ. Λεβίδης.
Πρόλογος - Σημειώσεις - Ἐπιμέλεια Ἰλῆς: Άλέκος Βλ. Λεβίδης.
Ἐκδόσεις ΛΓΡΑ.

Εἶνα ὀγκῶδες ἀλλὰ καλαίσθητο βιβλίον 550 σελίδων, πού θά μείνῃ ἱστορικό καί θά ἀνατρέχουν σ' αὐτό πολλοί. Καλλιτέχνες, ἱστορικοί, ἀρχαιολόγοι, θεατρολόγοι, σκηνοθέτες καί ὅσοι πονᾶνε τόν μεγάλο πολιτισμό πού σήμερα ἐξευτελίζουμε. Πρόλογοι γιά τούς Πλινίους, λατινικό κείμενο καί μετάφραση, σχέδια καί εἰκόνες ἀρχαίας ζωγραφικῆς, καταπληκτικά σχόλια τοῦ Άλέκου Λεβίδη, ἐπίμετρο μέ τό βίον τοῦ Πλινίου καί ἄρθρα Τσαρούχη, Bruno, καί σοβαρά κι ἐξαντλητικά εὑρετήρια συν-ιστοῦν τήν ἐπιπλοποῖα τοῦ βιβλίου πού φανερώνει μόχθους δεκαετίας.

Ἐπί τῆς οὐσίας τοῦ βιβλίου θά λέγαμε πώς εἶναι ὁ ἔρωτας τοῦ Άλέκου Λεβίδη πρὸς τήν αἰείποτε ζωγραφική πού τόν ὀδηγεῖ ἐκτός ἀπό τήν πράξη τῆς ζωγραφικῆς σέ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς. Καί χρωστᾶμε εὐγνωμοσύνη στόν ἑλληνοκεντρικό ζωγράφο πού ἔκλεψε χρόνο καί κόπο ἀπό τή δημιουργία του γιά νά μᾶς δώσει αὐτό τό πόνημα. (Ὅπως τοῦ χρωστᾶμε τό ὅτι διακινδυνεύει μιᾶ μοντέρνα καλλιτεχνική σταδιοδρομία γιά χάρη τῆς ἐλληνικότητος τοῦ ἔργου του). Ἄς χαροῦμε, λοιπόν, τό βιβλίον ὄχι ὡς βιβλίον, ἀλλ' ὡς καλλιτεχνικό ἡμερολόγιον τῶν ἐρευνῶν τοῦ Λεβίδη.

Ἄλλωστε βιβλία σάν αὐτό δέν μᾶς δίνουν μόνο πληροφορίες τεχνολογικές, κοινωνικές, καλλιτεχνικές γιά πολιτισμούς περασμένους. Κυρίως μᾶς συγκινοῦν γιὰτί ἐξάπτουν μέσα

μας τὸν προαιώνιο πόθο για ν' ἀφήσουμε ἴχνη πάνω στὸ γήινο φλοιοῦ, ἐμεῖς τὰ πρόσκαιρα μυρμηγκία. Κι ὄχι ἴχνη ἀπλῶς. Μὰ νὰ φανερώσουμε μ' ἓνα γεγονός κατασκευῆς διὰ τῶν χειρῶν μας —μιας ἀπλῆς ἐνοειδοῦς χειρονομίας κι ὄχι πολυπλόκων μηχανισμῶν— κάποια αἰώνια διάστασή μας, ἡμῶν τῶν πρόσκαιρων μυρμηγκιῶν.

Εἶναι ὁ ἥρωας πὺ ἀναδύεται ἀπ' τὸ χορό, τὸν ὁποῖο πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἐμορφοποίησαν, ἀλλὰ στὸν ὁποῖο ὅλοι οἱ λαοὶ ἀναγνώρισαν τὴν αἰωνιά τους ἀναζήτησι. Τὸν λέμε «τραγικόν» ἐπειδὴ ἀποδεικνύεται ἀτελέσφορος, μὴ δυνάμενος νὰ τὰ βάλλῃ μὲ τοὺς ἀτεγχετα ἰσχύοντες νόμους. Ὅμως τὸ γεγονός ὅτι τὰ βάζει μαζί τους καὶ τοὺς περιφρονεῖ, ἀποδεικνύει πῶς ζητάει τὸ αἰώνιο καὶ ἐλεύθερο. Γι' αὐτὸ σ' αὐτὸν βρῆκαν τὸν ἑαυτὸ τους οἱ λαοί.

Καὶ τὸ σπουδαῖο τοῦ βιβλίου εἶναι πῶς καταδεικνύει αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τελεολογικὸ προσανατολισμὸ τῶν ταπεινῶν ὑλικῶν τῆς γῆς. Ξεκινᾷ μὲ τίς γαῖες, τὰ χῶματα ὡς χρώματα. Καὶ προχωρεῖ στὴν βαφικὴ τέχνη γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν χρῆση τῆς στὸ νὰ ἐκφράσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀκριβῶς τὴ δόξα τῆς αἰωνιότητος πὺ ἀντιφεγγίζει σὲ ἓνα ζωγραφισμένο βλέμμα.

Βέβαια ὁ Πλίνιος μᾶς τὰ παρουσιάζει ὅλα αὐτὰ μέσα ἀπ' τὸ Ῥωμαϊκὸ ζωγραφικὸ ἦθος. Εἶναι ὁ Λεβίδης ὅμως πὺ μὲ τίς σημειώσεις του συνδέει τὸ Ῥωμαῖο μαθητὴ μὲ τὸν Ἕλληνα δάσκαλο. Νά, ἡ ἀνεκτίμητη συμβολὴ τοῦ νεοέλληνα ζωγράφου, πὺ ἂν ἔλειπε, θ' ἄφηνε τὸ βιβλίο μας μισό.

Ὁ Ῥωμαῖος ἐζωγράφιζε τὸν ἥρωα τῆς μάχης, τὸν νικητὴ τῆς ἱστορίας, πάνω στὴν ἀσπίδα πὺ κρεμοῦσε θριαμβικῶς. Εἶχε στὸ πρόσωπό του τὰ σημάδια τῶν αἰσθημάτων του, τῆς ἡλικίας του, τῆς ἱστορίας, τῆς φθορᾶς ἢ ὁποῖα σκάβει τίς ἐπιφάνειες καὶ ὑποκλέπτει τὴν νίκη τοῦ νικητοῦ.

Ὁ Ἕλληνας ἐζωγράφιζε τὸ νικητὴ ὄχι τῆς ἱστορίας. Τὸν νικητὴ τοῦ χρόνου, πὺ ὑπερβαίνει τὸ πρόσκαιρο καὶ φευγαλέο διὰ τῆς αἰωνίου νεότητος τοῦ ἐφήβου. Καὶ — θὰ προσθέταμε ἐπ' εὐκαιρίᾳ — ὁ Βυζαντινὸς ἐζωγράφιζε τὸν ἀναστημένο μάρτυρα τῆς ἀγάπης πὺ ὑπερβαίνει τὸ θάνατο διὰ τῆς μεθέξεως τοῦ ἐσχατολογικοῦ, ἀναστάσιμου φωτός, τὸ ὁποῖο φωτίζει καὶ τὴν ἀσχήμια καὶ τὴ φθορὰ καὶ μάλιστα τὴν ἀθανατίζει.

Ὁ ἀναγνώστης τοῦ Πλινίου θὰ προσέξῃ πῶς τὸν Ῥωμαῖο

ἐνδιαφέρει νὰ δείξη τὸ καθημερινό, τὸ ὑπαρκτό, ἔστω στὴ στιγμὴ τοῦ ἱστορικοῦ — καὶ ἄρα πρόσκαιρου — θριάμβου. Οἱ σημειώσεις τοῦ Λεβίδη συνδέουν αὐτὸ μὲ τὰ πρὸ αὐτοῦ κλασικὰ δημιουργήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Καὶ τὸ σημείωμά μας αὐτὸ ἐπιδιώκει νὰ εὐαισθητοποιήσῃ τὸν ἀναγνώστη στὴν ἐξῆς διάκριση:

Τὸ ῥωμαϊκὸ πορτραῖτο δὲν εἶναι ἰδανικόν. Τὸ συναντᾷ στὴν ἀγορὰ, παντοῦ. Τὸ ἑλληνικὸ πορτραῖτο εἶναι ἰδεαλιστικόν, μὲ τὴν ἔννοια πὼς ἐκφράζει τὴν ἰδέαν τοῦ ἥρωος, ὅμως — ἐδῶ χρειάζεται προσοχὴ — ἡ ἀλήθεια τῆς φύσης εἶναι τέτοια ὥστε τὸ χαρακτηρίζει πάντα ὁ ρεαλισμὸς ἐκεῖνος πού δὲν τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ καθημερινόν. Τὸ ἑλληνικὸ εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ αἰώνιο καὶ καθημερινόν, καὶ ἰδεατὸ καὶ ὑπαρκτό.

Ἐναντι αὐτῶν τῶν δύο τὸ Βυζαντινὸ δὲν εἶναι διόλου καθημερινόν. Δὲν τὸ βλέπουμε γύρω μας. Θὰ τὸ δοῦμε στὰ ἔσχατα. Τὸ δὲ δυτικὸ ἰδεαλιστικόν, αὐτὸ πού προῆλθε ἀπὸ τὴν «Ἀναγέννηση» τοῦ κλασικοῦ καὶ ἔφθασε μέχρι τις μέρες μας ὡς μοντέρνο, εἶναι ἰδεατὸ βάσει μιᾶς διανοητικῆς μας προεκτάσεως τέτοιας πού τοῦ προσδίδει χαρακτηριστικὰ μὴ ἀπαντώμενα στὴ φύση. Τίς ἀνωτέρω διακρίσεις μπορούμε νὰ ἐννοήσουμε καλύτερα μὲ τὴ μελέτη συγκεκριμένων παραδειγμάτων. Ἐνα ῥωμαϊκὸ κεφάλι ἀγάλματος μὲ τὸ ρεαλισμὸ του παραπέμπει στὴ φύση καὶ μόνο. Εἶναι ὁ δεῖνα καὶ μόνον αὐτός. Καὶ μάλιστα ἔτσι ἀποδοσμένος ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἴναι αἰώνιος. Ἐνα ἑλληνικὸ κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἰδανικὸ κεφάλι. Ἐχει τίς ἀναλογίες τέτοιες πού νὰ νικοῦν τὸν χρόνο. Λίγο μακρύτερο ἢ λίγο παχύτερο ἂν ἦταν θὰ ἔχανε τὴν αἰωνιότητα. Ὅμως ἡ σοφία τῆς κατασκευῆς του — πού θὰ πεῖ ἡ γνώση ἀπὸ μακραίωνα οἰκειώση τῶν μαθημάτων τῆς φύσης — μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε πὼς εἶναι πέρα γιὰ πέρα φυσικὸ καὶ ἀληθινὸ — ὅσο κι αἰώνιο καὶ ἰδεατό. Μ' ἄλλα λόγια θὰ μπορούσαμε νὰ συναντήσουμε μιὰ κοπέλλα ὑπαρκτὴ μὲ τὰ ἰδανικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀθηνᾶς.

Γιὰ τὴν εἰκόνα τῆ βυζαντινῆ δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο. Ἡ ὄντολογικὴ ὑπερβατικότητά τοῦ ἀκτίστου φωτὸς πού μυρώνει τὸ πρόσωπο μιᾶς Παναγίας δημιουργεῖ ὅλως διόλου ἄλλην αἰσθητικὴν. Εἶναι ἀδύνατο νὰ συναντήσουμε μιὰ γυναῖκα πού νᾶχει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Εἰκόνας.

Και τέλος ένα κεφάλι του Μπρανκούζι, ἄς πούμε, δὲν θὰ τὸ συναντήσουμε στὴ ζωὴ, διότι ἡ δυτικὴ ἔκδοσι τοῦ ἰδεαλισμοῦ ποὺ ἐκφράζει αὐτονομίησε τὴ φόρμα ἀπὸ τὴ φύση διὰ τῆς ὑψηλόφρονος παρεμβάσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας.

Ἡ παρέκβασι αὐτῆ, ἂν καὶ φαινομενικὰ ἐκτὸς θέματος, μᾶς ξαναγυρνᾷ στὸ κέντρο τοῦ θέματος τοῦ Πλινίου ποὺ εἶναι ἡ ζωγραφικὴ στὴν Ῥωμαϊκὴ ἔκδοσί της. Χρειάζονται, λοιπόν, οἱ προαναφερθέντες συσχετισμοὶ γιὰ νὰ προχωρήσει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὴ Ῥωμαϊκὴ ἔκδοσί στὴν ἀρχαιοελληνικὴ της προϋπόθεσι. Ὁ ἴδιος ὁ Πλίνιος ἀναφέρεται συχνὰ σὲ Ῥωμαϊκὰ ἀντίγραφα ἑλληνικῶν προτύπων, τῶν ὁποίων ὁμως φαίνεται νὰ ἀγνοῆ τὴν ἰδιαιτερότητα ὡς τυπικὸς ἐκφραστής τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐνα ἀντίστοιχο βιβλίο ποὺ ἐξετάζει τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ζωγράφους, τίς σχολές τους καὶ τίς ἀναζητήσεις τους εἶναι τὸ «Ζωγραφεῖον» τοῦ ἄλλου ζωγράφου μας καὶ τοῦ ἄλλου Ἀλέκου, τοῦ Ἀλέκου Φασιανοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Φασιανὸς στὴ ζωὴ του καὶ στὴ ζωγραφικὴ του ἐπιχειρεῖ νὰ βιώσῃ τὸ ἀρχαῖο κλασικὸ ἦθος, πάντοτε βέβαια ἐγκεντρισμένο στὴ ζωὴ, τίς συνήθειες καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων καὶ τῆς λαϊκῆς τους μυθολογίας. Αὐτὸ τὸ μικρὸ καὶ μὲ πολὺ αἰσθημα γραμμμένο βιβλίο, ποὺ δὲν εἶναι μὲν τυπικὰ ἐπιστημονικὸ ἀλλὰ μπορεῖ νὰ καυχίεται ὁμως γιὰ τὸ ἀπλό, ὑλικό, ἄνετο, στιβαρὸ καὶ πηγαῖο γράψιμο τοῦ μεγάλου ζωγράφου, θὰ τὸ συνιστούσαμε σὰν συμπληρωματικὸ πρὸς τὸ τοῦ Πλινίου.

Μίαν ἄλλου εἶδους συμπληρωματικότητα πρὸς τὸν Πλίνιο ἔχει τὸ ὀγκῶδες βιβλίο τῆς Μαρίνας Λαμπράκη-Πλάκα περὶ τῆς ζωγραφικῆς τῆς δυτικῆς Ἀναγεννήσεως μὲ τὸν τίτλο «Οἱ πραγματεῖες περὶ ζωγραφικῆς Ἀλμπέρτι καὶ Λεονάρντο», 1988, Ἡράκλειο Κρήτης. Σ' αὐτὸ μποροῦμε νὰ δοῦμε τοὺς ἐπιγόνους τῶν Ῥωμαίων ζωγράφων, τοὺς πνευματικὸς ἐγγονοὺς τῶν Ἑλλήνων δασκάλων. Νὰ δοῦμε τι ἀπ' τὰ κλασικὰ καλλιτεχνικὰ ἰδανικὰ καὶ ἀξίες ἔφθασε ὡς αὐτούς, πῶς ἔφθασε, πῶς ἐκφράστηκε καλλιτεχνικὰ καὶ τι κοσμοεἰδωλο δημιουργήσε. Νὰ δοῦμε τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐκφράζει τὴ δυτικὴ Ἀναγέννησι. Τὸν ἄνθρωπο ποὺ θαυμάζει μελετᾷ καὶ ἀπολαμβάνει τὴν φύση καὶ ποὺ ὅταν εἶναι ἄρρωστος θεραπεύεται βλέποντας ἕνα τοπίο ἢ ἀκούγοντας ἕνα ἄρμονικὸ μουσικὸ κομ-

μάτι. Και τὰ τρία αὐτὰ βιβλία τὰ θεωροῦμε μέρη μιᾶς ἐνότητος πού ἐξετάζει τὸ ζωγραφεῖν στὸ παρελθὸν καὶ στὸ παρόν, στὴν Ἀνατολή καὶ στὴ Δύση.

Σπουδαῖο εἶναι καὶ τὸ Ἐπίμετρο πού συμπληρώνει τὸ βιβλίο τοῦ Πλινίου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Πλινίου γραμμένο ἀπὸ τὸν Πλίνιο τὸν Νεώτερο, ἀπὸ ἄρθρο τοῦ Γιάννη Τσαρούχη μὲ τίτλο «Ἡ Ἑλληνικὴ Ζωγραφικὴ» καὶ ἄρθρο τοῦ Vincent J. Bruno μὲ τίτλο «Ὑποστηρίγματα καὶ συνδετικὰ ὕλικά στὴν κλασικὴ ζωγραφικὴ».

Τὸ ἄρθρο τοῦ Γιάννη Τσαρούχη δὲν εἶναι ἴσως ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ μεγάλου μας φιλοσόφου ζωγράφου – εἶδους πού τείνει νὰ ἐκλείψῃ –, ἀλλὰ ὅπωςδὴποτε περιέχει ὀξυδερκεῖς παρατηρήσεις καὶ μᾶς θυμίζει πόσο σημαντικὰ γιὰ τὴ θεωρία τῆς τέχνης καὶ μάλιστα τῆς ἐλληνικότητος τῆς τέχνης εἶναι τὰ παρόμοια ἄρθρα τοῦ Γιάννη Τσαρούχη πού ἤδη ἔχουν κυκλοφορήσει στὶς ἐκδόσεις Καστανιώτη, σὲ βιβλία μὲ τοὺς τίτλους «Ἀγαθὸν τὸ Ἐξομολογεῖσθαι» (1986), «Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος» (1987), «Ἐγὼ εἶμι πτωχὸς καὶ πένης» (1988), «Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες» (1989) καὶ «Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου» (1993). Αὐτὰ συνιστοῦν ἕναν ἄλλο εὐλογημένο θησαυρό, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ριζικὰ ἐλληνικὴ σύγχρονη ἀντίληψη γιὰ τὴν ζωγραφικὴ, κάτι σὰν αὐτὸ πού ὁ Ζίας ὀνόμασε «σκληρὸ ρεαλισμὸ» σὲ κάποια ἔργα τοῦ Κόντογλου, ὁ Παπαστάμος «σκληρὴ νεοελληνικὴ προσωπογραφία», πού ἀξίζει νὰ τὰ μελετήσουμε καὶ ἀναπτύξουμε σὲ προσεχῆ εὐκαιρία καὶ πάντως συνιστᾷ γόνιμο κεφάλαιο γιὰ κάθε μελλοντικὴ ἐλληνικὴ ἀναζήτησι στὴν ζωγραφικὴ καὶ στὴν εἰκονογραφία.

Τέλος στὸ ἄρθρο τοῦ Vincent J. Bruno πού ἀκολουθεῖ μαθαίνουμε ἐνδιαφέροντα πράγματα γιὰ τὴ θέση, στήριξη καὶ λειτουργικότητα τῶν ζωγραφικῶν πινάκων στὸ ἀρχαῖο θέατρο.

Δὲν μπορέσαμε νὰ ἀγκαλιάσουμε σ' αὐτὸ τὸ σημείωμα τὸ ὀγκῶδες καὶ πολυσήμαντο βιβλίο τοῦ Πλινίου, σὲ μετάφραση Τάσου Ρούσσου - Ἀλέκου Βλ. Λεβίδη καὶ σχόλια Ἀλέκου Λεβίδη. Τὰ δικὰ μας σχόλια ἀπεδείχθησαν μονομερῆ καὶ ἀνεπαρκῆ. Ὅμως ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς ξεχειλίσουν ἕνα εὐχαριστῶ πρὸς τοὺς συντελεστὲς τῆς ἱστορικῆς ἐκδόσεως. «Ἄγρα», εἰλικρινὰ σὲ εὐχαριστοῦμε.

π. Σταμάτης Σκληρῆς